

УДК 342.675;89

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.10>

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД АВСТРІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Ірклієнко А.І.,

доктор філософії в галузі права,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5689-2226>

Ірклієнко А.І. Конституційний Суд Австрії: історія та сучасність.

Установлено, що організація внутрішнього політичного життя держави, а також характер та напрямок її зовнішньої політики багато в чому визначаються державним устроєм та політичним устроєм цієї держави. Австрія – демократична правова держава, що ґрунтується на принципі верховенства конституції. Основу всіх дій органів державної влади – законодавчої, судової та виконавчої, включаючи уряд, – закладено у конституції, тобто вони мають відповідати конституції. Для того, щоб верховенство конституції існувало не тільки на папері, але й діяло на практиці, демократичній конституційній державі необхідні інститути, які дійсно забезпечують пріоритет конституції. Найважливішим із цих установ є Конституційний суд. Він – «вартовий Конституції». Головним завданням Конституційного суду є перевірка конституційності законів та їх скасування у разі невідповідності конституції. Конституційний суд Австрії є найстарішим у світі (заснований у 1920 році). Конституція Австрії стала першою у світі конституцією, яка передбачила створення конституційного суду. Конституційний суд Австрії займається питаннями відповідності знову виданих законів конституції країни, вирішує суперечки між землями та між землями та федеральним центром. Конституційний суд виступає найважливішим гарантом дотримання основних прав та свобод кожного громадянина стосовно держави. Виокремлено три етапи, впродовж яких закріплювалися повноваження щодо формування Конституційного суду в Австрії. На першому етапі Конституційний суд формував Парламент й відбувалося зниження партійного впливу на Конституційний суд, що досягалася незалежність від виконавчої влади. На другому етапі повноваження щодо формування Конституційного суду переходили до виконавчої влади, що сприяло утвердженню авторитаризму. На третьому етапі було досягнуто балансу інтересів виконавчої та законодавчої влади у формуванні Конституційного суду, чим забезпечена незалежність суддів. Порівнюючи методи формування Конституційного суду Австрії, помітна тенденція на посилення ролі виконавчої влади у формуванні Конституційного суду та досягнення паритету повноважень щодо

його формування між виконавчою та законодавчою владою.

Ключові слова: конституційне судочинство, судова гілка влади, західна традиція судочинства, правовий статус, органи конституційного контролю.

Irkliienko A.I. The Constitutional Court in Austria: history and modernity.

It has been found that the organization of the internal political life of the state, as well as nature and direction of its foreign policy is largely determined by the state system and political system of this state. Austria – a democratic legal state based on a principle of the supremacy of the constitution. The foundation of all actions of state authorities – legislative, judicial and executive, including government, – laid down in the constitution, that is, they must correspond to the constitution. In order for the supremacy of the constitution to exist not only on paper, but also to operate in practice, a democratic constitutional state needs institutions, which really ensure the priority of the constitution. The Constitutional Court is the most important from these institutions. It is «a guardian of the Constitution». The most important task of the Constitutional Court is to check the constitutional laws and cancel in case of inconsistency with the constitution. The Constitutional Court in Austria is the oldest one in the world (founded in 1920). Constitution of Austria became the first constitution in the world, which provided for the creation of a constitutional court. The Constitutional Court in Austria deals with issues of compliance of newly issued laws with the country's constitution, resolves disputes between the region territories and between the region territories and the federal center. The Constitutional Court is the most important guarantor of the observance of the basic rights and freedoms of every citizen in relation to the state. It has been distinguished three stages, during which the responsibilities on formation the Constitutional Court in Austria were fixed. At the first stage, the Constitutional Court formed the Parliament and the reduction of party influence on the Constitutional Court, which achieved independence from the executive power, took place. At the second stage, powers regarding

the formation of the Constitutional Court passed to the executive power, which contributed to the establishment of authoritarianism. At the third stage, the balance between the interests of executive and legislative powers was achieved in the formation of the Constitutional Court, which ensured the independence of judges. Comparing methods of formation of the Constitutional court in Austria, there is a noticeable tendency to strengthen the role of the executive power in the formation of the Constitutional Court and the achievement of parity of powers regarding its formation between the executive and legislative powers.

Key words: constitutional justice, judicial branch of government, western tradition of justice, legal status, bodies of constitutional control.

Постановка проблеми. В сучасному світі держави є основними суб'єктами міжнародних відносин. Організація внутрішнього політичного життя держави, а також характер та напрямок її зовнішньої політики багато в чому визначаються державним устроєм та політичним устроєм цієї держави. Австрія є державою у Центральній Європі. Крім того, Австрія є демократичною державою – парламентською республікою з федеративною формою державного устрою. У країні діє Конституція, яка була прийнята в 1920 Конституційними національними зборами. У 1929 році до неї були внесені істотні поправки, а в 1934 році вона була замінена на нову, що відображала плани канцлера Дольфуса з будівництва корпоративної держави. Під час німецької окупації дія австрійської конституції була припинена. Вже після закінчення Другої світової війни, 1945 року, Австрія повернулася до основного закону 1920 року. Крім цього, низка ключових положень закріплена у Державному договорі від 15 травня 1955 року та конституційному законі від 26 жовтня 1955 року, який проголосив нейтралітет Австрії. Перед вступом Австрії до ЄС у 1995 році був потрібен ще один перегляд положень конституції. Примітно, що Конституційний Суд Австрії є найстаршим у світі, адже розпочав свою роботу в 1920 році.

Стан опрацювання цієї проблематики відображено в численних публікаціях сучасних дослідників, котрі вивчали питання внеску суддів-українців Австро-Угорської імперії у розвиток української правової думки (Т. Андрусак [1]); побудови судової системи Австрії за Конституцією 1867 року (М. Дзіковський [2]); досліджували особливості діяльності органів Конституційної юрисдикції у правових системах західної традиції права (Ю. Жбадинська [3]; Л. Луць [7]); й історико-правові джерела виникнення конституційного судочинства [4; 9]. В науковій літературі знаходимо відомості про Вищий крайовий

суд в Галичині в складі Австро-Угорщини [5] й судову систему та судочинство в Галичині у складі Австро-Угорщини (1867–1918 pp.) [6].

Метою статті є аналіз історії становлення та особливостей діяльності нині Конституційного Суду Австрії.

Виклад основного матеріалу. Конституція – державний устрій, що визначає організацію держави, дії її органів прокуратури та основні права громадян стосовно держави. Австрія – демократична правова держава. Вона ґрунтується на принципі верховенства конституції. Це означає, що основу всіх дій органів державної влади – законодавчої, судової та виконавчої, включаючи уряд, – закладено у конституції, тобто вони мають відповідати конституції. Для того, щоб верховенство конституції існувало не тільки на папері, але й діяло на практиці, демократичній конституційній державі необхідні інститути, які дійсно забезпечують пріоритет конституції. Найважливішим із цих установ є Конституційний суд. Він – «вартовий Конституції».

Головним завданням Конституційного суду є перевірка конституційності законів та їх скасування у разі невідповідності конституції [8]. У цьому полягає суть конституційного правосуддя. Австрійська федеральна конституція покладає цю функцію на спеціалізований суд, саме Конституційний суд, і виключно на нього. Цей тип конституційного правосуддя є австрійським творінням. У його основі лежать, значною мірою, погляди Віденської школи права, найяскравішими представниками якої були Ганс Кельзен та Адольф Юліус Меркль. У зв'язку з цим прийнято говорити про «австрійську», чи «кельзенську» модель конституційного правосуддя, на відміну від «американської» моделі, в якій кожен суд уповноважений перевіряти конституційність закону та не застосовувати його у разі невідповідності конституції. Крім того, Конституційний суд виступає найважливішим гарантом дотримання основних прав та свобод кожного громадянина стосовно держави.

Формування Конституційного суду Австрії розпочалося 11 жовтня 1920 р. з ухваленням Федерального конституційного закону Австрії про Конституційний суд (далі – КС). Призначення суддів до тимчасового Конституційного суду Австрії 1919 р. проводилося з урахуванням угоди політичних партій Національних зборів. Дві третини членів тимчасового КС було призначено на пропозицію партій. Склад КС залежав від співвідношення сил у Парламенті.

Решту становили «нейтральні» судді, які призначалися Президентом на пропозицію Державного уряду, обраного Національними зборами і який є представником виконавчої влади, без жодного партійно-політичного впливу.

Конституція 1920 р. встановлювала, що члени КС мають обиратися парламентом, який скла-

дався з Національної ради та Федеральної ради. Голова, заступник голови та половина членів Суду обиралися Національною радою, тоді як інша половина суддів обиралася Федеральною радою. У новий КС в результаті угоди політичних партій було призначено четверо колишніх «нейтральних» суддів КС, а також ще один суддя, який пізніше став безпартійним. Місця суддів КС, що залишилися, для восьми членів і п'яти запасних членів слід було визначити пропорційно мандатам політичних партій.

Такий спосіб формування Суду був прийнятий для того, щоб зробити його максимально незалежним від виконавчої влади, оскільки він контролював різні акти виконавчої влади. «Деполітизація» повинна була призвести до змін у політичному розвитку Республіки, які були необхідні у зв'язку із зростаючими починаючи з 1918 р. Дискусіями політичних партій, що досягли в липні 1927 р. своєї кульмінації. Конституційна реформа повинна дати можливість Федеральному уряду розпустити КС і замінити його на новий склад, члени якого призначалися б виконавчою владою.

Поряд із зниженням парламентського партійно-політичного впливу основною метою конституційної реформи було посилення виконавчої влади. Зміни, внесені під час реформи Конституції 1929 р., встановили, що його члени більше не обираються парламентом, а призначаються адміністрацією. Після зміни федеральної Конституції у грудні 1929 р. була так звана «деполітизація», й у 1930 р. було розпущено КС. Це було початком політичної еволюції, яка неминуче вела до тоталітаризму.

На сьогоднішній день порядок формування КС Австрії закріплюється у ст. 147 Федерального конституційного закону Австрії. КС складається з Голови, заступника Голови, 12 інших членів та 6 запасних членів. Президент Федерації призначає: Голову та заступника, а також 6 основних та 3 запасних членів за поданням Уряду, 3 основних та 2 запасних членів – за поданням Національної ради та 3 основних та 1 запасного члена – за поданням Федеральної ради.

Конституційний суд Австрії є найстарішим у світі (заснований у 1920 році). Конституція Австрії стала першою у світі конституцією, яка передбачила створення конституційного суду. Конституційний суд Австрії займається питаннями відповідності знову виданих законів конституції країни, вирішує суперечки між землями та між землями та федеральним центром. До складу суду входять 12 суддів та 6 заступників суддів. Конституційний суд Австрії вирішує питання про відповідність законів (у тому числі законів земель) та інших актів Конституції, приймає до розгляду вимоги до публічних організацій, які не можуть бути розглянуті в іншому порядку, а

також суперечки між громадськими утвореннями та органами влади.

Крім цього, до підсудності конституційного суду віднесено справи про законність виборів та справи про звинувачення Федерального президента, членів уряду, членів урядів земель, губернаторів у порушенні закону, які спричиняють усунення з посади. Конституційний суд розглядає всі майново-правові вимоги, що висувуються до Федерації, земель, районів, громад та спілкам громад, які не підлягають дозволу в звичайному судовому порядку, не виконання шляхом прийняття рішення органом управління. Конституційний суд Австрії, крім того, вирішує суперечки між судами та органами управління, між Адміністративним судом та всіма іншими судами, зокрема, також між Адміністративним судом та самим Конституційним судом, а також між звичайними та іншими судами, між землями, а також між землею та Федерацією.

Функції Конституційного суду докладно та вичерпно регламентовані у самій Федеральній конституції. Перевірка законів є серцевиною конституційного правосуддя. Конституційний суд не може, однак, перевірити будь-яке положення закону на відповідність Конституції та скасувати його у разі протиконституційності. Конституційний контроль обмежується лише положеннями закону, клопотання про перевірку яких було подано або уповноваженим органом державної влади, або наділеним цим правом окремим громадянином, або сам Конституційний суд повинен застосувати це положення у справі, що перебуває у його провадженні.

Перевірка закону Конституційним судом завжди здійснюється *ex post*, тобто після опублікування закону, крім наведеного нижче винятку.

Скасування закону, визнаного протиконституційним, діє з цього моменту (*ex nunc*) і, за загальним правилом, лише у майбутньому (*pro futuro*). Винятком є справа, яка стала для Конституційного суду приводом ініціювати процес перевірки конституційності закону: до нього закон не повинен застосовуватися в жодному разі.

Крім того, Конституційний суд може розширити цю «дію виникнення необхідності», на свій розсуд, і на інші, що мали місце в минулому, епізоди справи. Далі, Конституційний суд уповноважений передбачити для набрання чинності скасування закону строк, який не може перевищувати 18 місяців. Протягом цього періоду визнаний неконституційним закон «імунізований» і, таким чином, підлягає подальшому застосуванню і не може бути оскаржений у Конституційному суді до втрати своєї сили.

Мірилом контролю для Конституційного суду та основою його рішень є виключно Конституція, тобто одна правова норма. Водночас, питання політичної доцільності законодавчого регулювання не є критерієм конституційної перевірки. Проте

положення Конституції часто сформульовані в дуже загальних рисах. Зважаючи на це при її тлумаченні і, отже, при розгляді питання про те, чи відповідає закон Конституції, Конституційний суд має часом велику свободу оцінки. Вона може також залежати від різних цінностей. Незважаючи на це, він має ухвалити юридично зобов'язуюче рішення і в подібних випадках і може керуватися лише своїми правовими переконаннями, а не, наприклад, міркуваннями політичної доречності.

Конституційний суд повинен, з одного боку, поважати свободу політичних дій законодавця, а з іншого – гарантувати верховенство конституції. Ще одна особливість перевірки конституційності законів полягає в наступному: в австрійському конституційному праві передбачено, що зміна одного з основних принципів Федеральної конституції, якими є демократія, республіка, правова держава та федералізм, вимагає, крім більшості, у дві третини в Парламенті, і більшості голосування. З цього погляду Конституційний суд також покликаний перевіряти відповідність конституційних положень у законах основним принципам Федеральної конституції та у разі потреби скасовувати подібні положення. Зокрема тоді, коли конституційне становище суперечить одному з основних принципів і рішення про його видання було ухвалено лише у парламенті більшістю у дві третини від загальної кількості депутатів, а не шляхом народного голосування, яке підтверджує його більшістю голосів.

Висновки. Таким чином, можна виділити три етапи, впродовж яких закріплювалися повноваження щодо формування КС. На першому етапі КС формував Парламент й відбувалося зниження партійного впливу на КС, що досягалася незалежність від виконавчої влади. На другому етапі повноваження щодо формування КС переходили до виконавчої влади, що сприяло утвердженню авторитаризму. На третьому етапі було досягнуто балансу інтересів виконавчої та законодавчої влади у формуванні КС, чим забезпечена незалежність суддів. Порівнюючи методи формування КС Австрії, помітна тенденція на посилення ролі виконавчої влади у формуванні КС та досягнення паритету повноважень щодо його формування між виконавчою та законодавчою владою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрусак Т.Г. Судді-українці Австро-Угорської імперії та їх внесок у розвиток української правової думки. Судова влада в Україні і світі: історія, сучасність, перспективи розвитку: матеріали XXV Міжнародної історико-правової конференції (м. Саки, 16–18 вересня 2011 р.). Київ ; Сімферополь: СМД, 2011. С. 113.
2. Дзіковський М.Р. Судова система Австрії за Конституцією 1867 року. Часопис Київського університету права. 2020. № 3. С. 60–64.
3. Жбадинська Ю.Р. Органи Конституційної юрисдикції у правових системах західної традиції права. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2315/vnulpurn201481023.pdf> (дата звернення: 28.09.2022)
4. Історико-правові джерела виникнення конституційного судочинства. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/872/> (дата звернення: 28.09.2022).
5. Кондратюк О. Вищий крайовий суд в Галичині в складі Австро-Угорщини. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XI регіональної наук.-практ. конференції (3-4 лютого 2005 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2005. С. 95.
6. Кондратюк О.В. Судова система та судочинство в Галичині у складі Австро-Угорщини (1867–1918 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів : СПДФО «Марусич», 2006. 20 с.
7. Луць Л.А. Сучасні правові системи світу: навч. посіб. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 247 с.
8. Судова система Австрії. URL: <http://meگو.info/судова-система-австрії> (дата звернення: 28.09.2022)
9. Терлецький Д.С., Батан Ю.Д., Запорожець В.І. Конституційна юстиція : навч.- метод. посібник / за заг. ред. Д.С. Терлецького. Одеса, 2021. 154 с.